

УДК 94(=161.1)(497.1)"1941/1945"
355.425.4(=161.1)(497.11)"1941/1945"
355:061(=161.1)(497.11)"1941/1946"

Др Алексеј ТИМОФЕЈЕВ

САВЕЗ СОВЈЕТСКИХ ПАТРИОТА – АНТИФАШИСТИЧКА ОРГАНИЗАЦИЈА РУСКИХ ЕМИГРАНАТА У СРБИЈИ 1941–1945.

АПСТРАКТ: У раду је на основу нове архивске грађе и успомена учесника урађена реконструкција делатности Савеза совјетских патриота – антифашистичке организације руских емиграната.

Кључне речи: Савез совјетских патриота, руска емиграција у Србији, Други светски рат, партизански покрет

За време Другог светског рата у Србији је деловала руска антифашистичка организација Савез совјетских патриота (даље ССП), који су формирали просовјетски оријентисани омладинци. Улога ове организације, њено деловање и допринос борби против окупатора су релативно мало познати и проучени.¹ Осим оскудне мемоарске грађе² ниједан, чак ни уметнички рад није озбиљно обрађивао ову тему. Велики проблем је представљало то што је чланство, а посебно руководство ове организације преживело неколико тешких ударца и било готово уништено. Хапшења Гестапоа 1944, одлазак дела чланства у војску 1944, притисак 1944–1945. и терор према руским емигрантима 1948. су фактички уништили трагове деловања ове организације. Отварањем нових фондова у Архиву Србије истраживачи су по први пут добили приступ јединственој грађи која даје могућност да се реконструише ова мистериозна организација, њен настанак, развој и резултати делатности.³

¹ М. Јовановић, *Срби и Руси 12–21. век (историја односа)*, Београд, 2012, стр. 180.

² Е. Гиљотен, *Две моје домовине. Успомене Јелисавете Жерардовне Гиљотен*, Горњи Милановац, 1991; Ђ. Лобачев, *Кад се Волга уливала у Саву*, Београд, 1997.

³ Овде и даље цитирамо збирку Архив Србије, Ф. БИА, III-98. Пошто ова збирка има неколико пагинација наводимо име и датум изјаве/извештаја/записника,

Оснивање и делатност до 1943.

Према исказу удовице једног од чланова руководства организације Ане Одишелидзе у Београду 13. септембра 1948, њен сурог Илија се бавио „поверљивим стварима“ и политиком још од јесени 1941, а посебно после новембра 1941. када су се млади одселили из куће Аниног оца Владимира Марковића. Овај млади пар се венчао након познанства у руско-српској гимназији. Илија је привлачио Ану својом натпросечном инетлигенцијом, спретношћу и љубављу према далекој, али непознатој Русији. Од своје мајке Рускиње Евгеније Клементијеве Ана је покупила исту неизрециву тугу за непознатом, али привлачном Русијом. Ана Одишелидзе се, у истој изјави, сећала и окупљања у кући Одишелидзе групе омладинаца (Александр Липски, Борис Заболоцки, Јуриј Бискупски, Каролин, Владимир Кудревич) спремних за одлазак у шуму, као и тога да је у исто време долазила и друга група старијих лица – Фјодор Висторопски и Владимир Лебедев. Ова друга група је била „поверљивија“ од прве и Илија јој је рекао да не прича пред широм групом омладинаца о доласцима мање групе Висторопски–Лебедев.⁴ Вредност овог исказа је у томе што је ово једина изјава особе која је била уз осниваче ССП-а од самог почетка. Мане (које су уосталом помогле овој жени да преживи) су у томе што је Илија „о својим пословима причао врло мало, увек је говорио да ја (Ана – А. Т.) морам имати поверење у њега и да ништа шта би ме вређало он не ради... Неколико пута је ипак споменуо да се бави политиком, чак штавише тражио је од мене неке савете не објашњавајући много, само је често наглашавао да он има врло поверљиве задатке и да не жели да ме меша у те ствари, као његову жену, тим пре што ја ускоро морам добити дете и преда мном је задатак да подигнем то дете, а што се тиче осталог, то лежи на њему. Веровала сам му и тако смо живели без да сам му досађивала својим питањима. Знала сам само да он некуда одлази, да се са неким састаје, али шта је то било то нисам наслућивала. Једном приликом, само када сам затражила од њега неко објашњење где је и са ким био, он ми је опет нагласио да морам имати у њега стопроцентно поверење, да му не сметам, управо да му не ометам у његовом послу, а кад

име/псеудоним сведока и страницу исказа. Наводимо оригиналне исказе чији су редослед и структура реченица далеко од граматичке исправности.

⁴ Одишелидзе Ана, 13. 9. 1948, стр. 14–29.

се заврши рат обећао ми је да ће чак штавише написати једну књигу о себи, где ћу сазнати све о њему, а за сада он мора да ћути, пошто у питању није само он него и многи његови другови, које бих ја, случајно... могла одати, а то би свакако могло донети велику несрећу. Пошто сам га познавала од детињства (били смо у истом одељењу током целе гимназије), знала сам његов карактер, својевољан, енергичан, знала сам да је мој муж човек са невероватним умним способностима, нисам хтела да му сметам, јер сам веровала у то да свакако све што ради односиће се и на мене и на моје будуће дете.”⁵

Исказ младе удовице допуњује изјава од 23. јула 1948.⁶ агента Удбе „Марка“, чији се псеудоним забележен графитном оловком на маргини повезује са В.с. Тумином. „Марко“, који је ступио у ССП релативно касно, био је неко време после ослобођења начелник ССП-а, али је био ускоро ухапшен због проневере новца (када је вероватно и дошло до његовог врбовања) и заузимао је хиперкритички став према ССП организацији. Према „Марку“: „О томе како је постао ССП постојале су и постоје многе верзије. Међутим, према укупним прикупљеним подацима изгледа да је ствар стајала овако: Једна група бивших ученика 1. руско-српске мешовите гимназије у Београду на челу са Висторопским и Лебедевим одлучила је да организује неку руску патриотску организацију и почела је да тражи везу за заједничку сарадњу још 1942. године. Међутим, тај је покушај био пропао и тек половином, изгледа, 1943. године читава ствар је била обновљена.”⁷ Опрезније је датум почетка рада ССП-а одредила 27. јула 1946. југословенска *Политика*, која је прештампаала извештај ТАСС-а из совјетских *Известија*: „Кад је Немачка напала Совјетски Савез дошло је до последњег расцепа међу руским емигрантима. Најогорченији међу њима, који су сачињавали кичму антисовјетских емигрантских организација у Југославији, пришли су такозваном Руском добровољачком корпусу... Други део емиграната пришао је југословенским партизанима и помагао их у границама могућности иза леђа окупатора. Међу овим последњим родила се, за време рата, идеја да се створи удружење совјетских патриота. Чланови удружења помагали су одреде Црвене армије. Многи од њих пришли су совјетским трупама и са њима отишли даље на Запад...”⁸

⁵ Одишелидзе Ана, 13. 9. 1948, стр. 14.

⁶ „Марко“, 23. 7. 1948, стр. 1–4.

⁷ „Марко“, 23. 7. 1948, стр. 1.

⁸ „Известија’ поздравља део руске емиграције у Југославији који се часно држао за време фашистичке окупације”, *Политика*, 27. 7. 1946.

Николај Шепченко у свом исказу од 22. августа 1948. сматрао је да је иницијална група ССП-а почела са радом у јесен-зиму 1941/42.⁹ „После напада Немачке на СССР руски емигранти који су сматрали Немце за непријатеље земље почели су да се уједињују. Била је основана организација за борбу против окупатора. Та организација, која је почела борбу зими 1941–1942. примила је доцније име Савез Совјетских Патриота, ушла је у Народно Ослободилачки Покрет и радила је по директивима Комунистичке Партије Југославије. 1942. били смо обавештени да је цео актив примљен у Комунистичку партију, али на тражење спискова актива руководство организације спискове није представљало сматрајући ово у условима конспирације за непотребни ризик.”¹⁰ Везе између београдских илегалца из редова КПЈ и просовјетски расположених Руса у току 1942. су биле нарушене услед активизације делатности Специјалне полиције и Гестапоа и хапшења већине београдских илегалца, због чега су чланови ССП-а покушали да обнове ове везе чак преко Загреба.

Најпластичније (и најверодостојније) настанак ССП-а је објаснио П. Крат.¹¹ „После окупације било је Руса који се нису слагали са психозом која је владала међу већином руских емиграната – у корист Немаца. Ови Руси нису били међу собом повезани и њихово груписање ишло је доста тешко само на бази ранијег личног познанства и поверења. Као човек од раније познат јак левичар и друштвени радник био је познат нарочито међу млађима генерацијама Руса Федор Висторопски. Он је пре рата радио као библиотекар у Земгору на челу кога стајао је Федор Махин – доцније генерал у партизанској војсци. Федор Висторопски је био у последње време и претседник удружења свршених ђака руско-српске гимназије у Београду. Исто је Висторопски кога смо звали Феца био познат по томе што је пред рат написао у заједници са бившим професором гимназије Николом Чернишевим књигу ‘Учите руски’ – један од првих уџбеника руског језика, састављен у левичарском духу – пун нових совјетских текстова. Феца је био познат и међу Југословенским левичарима и студентима пошто је давао часове руског језика, на пример Радовану Лалићу – садашњем редактору Борбе. Тако спонтано око њега почели да се групишу Руси у почетку ‘на разговор’. Код њега у стан у Приштинској 19, у Београду почели су долазити људи да се посаветују и да измењују мисли о свему

⁹ Шепченко Николај, 22. 8. 1948, стр. 1–17.

¹⁰ Исто, стр. 6.

¹¹ Крат П., 31. 8. 1949, стр. 1–13.

шта се дешава. Као прва идеја била је да се сами по могућству издвојимо и да не учествујемо у свим германофилским потезима осталих Руса ако можемо још некога да наговоримо, да охрабriamo и да приволимо на нашу страну. Тако је трајало доста дуго док се није тачно увидело ко је за кога. Недостајало нам је да неко од нас буде стварно комуниста – члан партије, да будемо повезани са покретом како би могли да се укључимо у општи рад и да знамо шта ћемо и како ћемо. Долазили смо код Феце да слушамо радио Москву и Лондон. Све што сам ја лично дознавао о доцнијем раду – ја сам дознавао и држао се Феце. Феца је био мој друг из мог разреда из гимназије, заједно смо с њим живели у гимназијском пансиону. Били смо лично повезани пријатељством. Ја сам му био сведок на свадби и крстио дете. Крајем 1942. године око Феце се формира још енергичнија група са учествовањем Алико Одишелидзе – исто ђаком наше гимназије. Ту на почетку 1943. тачно не знам доноси се одлука да та група добије свој назив ССП... Тако на почетку је био штампан и проглас 'ССП' у коме је било речено да је услед недостатка веза са покретом створена ова борбена антифашистичка група... Изгледа Одишелидзе као да је имао своју групу другова у оквиру опште организације.¹² Према исказу Ане Одишелидзе од почетка 1943. долазио је и Владимир Каролија, друг И. Одешелидзе са факултета, „веза са Србима, са српском линијом рада”.¹³ Дакле, на основу свих ових изјава, највероватније почетак формирања групе можемо да лоцирамо у јесен–зиму 1941/42, када се одвијало почетно раздобље делатности ССП-а – пропаганда, одабирање погодних људи и симпатизера и формирање чврстог језгра. Јуриј Лобачев је повезивао почетак делатности ССП-а са почетком Стаљинградске битке у јулу 1942.¹⁴ На основу свих горенаведених мишљења почетак активне делатности ипак морамо да повежемо са крајем 1942. и почетком 1943. године.

Структура и делатност организације

Структура ССП-а је била покривена велом тајне. Посебан проблем је представљало и то што је у извештајима поверљивих сарадника Удбе и исказима ухапшених из редова бившег ССП-а долазило до нагађања, покушаја реконструкције на основу после-

¹² Исто, стр. 1–3.

¹³ Одишелидзе Ана, 13. 9. 1948, стр. 16.

¹⁴ Ђ. Лобачев, *Кад се Волга уливала у Саву*, Београд, 1997, стр. 118.

ратних дешавања или још горе – натезања са реалним чињеницима на основу властитог виђења и тренутно корисног „дотеривања“ прошлости. Према извештају агента „Марка“ (Вс. Тумина) дошло је чак до прекида рада 1942, а „ ко је присуствовао састанку на коме је одлучено о обнављању тешко је казати. Помињу се различита имена. Међутим, највероватније изгледа да су језгро организације сачињавали поред Лебедева, Висторопског и Одишелидзеа, који су били нека `Врховна Тројка` још и инг. Таран, кум на венчању Висторопског, (*вероватно је грешка и у питању није Г. Таран већ кум Висторопског П. Крат – А. Т.*) затим браћа Борис и Сергије Марков, Архангелски, неки Лаптев, који се после ослобођења увек хвалио да је оснивач ССП, затим Нижицки, инг. Рјабов, инг. Полховски бивши југословенски артиљериски официр Владимир Кудревич и неки други.¹⁵ Помиње се и још једно интересантно име – бивши професор руско-спрске гимназије (коју је завршила већина чланова ССП-а) Николај Чернишев.¹⁶ Старији по годинама и веома цењен код ђака, он веома личи на јунака романа *Беле сенке* веома обавештеног совјетског аутора И. Дорбе, васпитача беле омладине који је усмерава на црвени пут, а у исто време присно сарађује са НКВД-ом.¹⁷

Кључну улогу Ф. Висторопског у организацији ССП-а истакао је 22. августа 1948. и Н. Шепченко.¹⁸ „*Душа организације био је Тодор Феца Висторопски који је становао у Приштинској улици бр. 17 у кући своје таште или женине тетке. Феца Висторопски још пре рата био је сарадник Земгора – Тодора Махина, доцније генерал лајтнанта НОВЈ. Тодора Висторопског познавао сам низ година пре рата. Он је увек био ватрени комуниста. Почетком рата он је груписао око себе једномошљенике. Био је створен основачки комитет организације, који се сматрао за Централни комитет.*“ Шепченко је навео и то да је Висторопски пре рата био секретар у „Земгору“. „Марко“ је утврдио да је Висторопски дипломирао пре рата на Филозофском факултету Универзитета у Београду, био је секретар у Свекозачком савезу (тамо је набављао легитимације за партизане и црвеноармејце, и као члан једне организације са чланством из целе Србије могао је пуно да путује по Србији и Банату). Његов колега из „централне тројке“ Одишелидзе је студирао пре рата технику на Београдском универзитету и био је за време рата

¹⁵ „Марко“, 23. 7. 1948, стр. 1.

¹⁶ Крат П., 31. 8. 1949, стр. 3.

¹⁷ И. Дорба, *Белые тени*, Москва, 1981; И. Дорба, *Под опущенным забралом*, Москва, 1983.

¹⁸ Шепченко Николај, 22. 8. 1948, стр. 1–17.

заступник немачке аутомобилске фирме „Мотор“. Трећи члан – др Владимир Лебедев¹⁹ био је члан руске организације Црвеног крста, такође присно повезан са Земгором.

Структуру организације најбоље је описао Н. Шепченко. На челу организације су стајали бр. 1 – др. В. Лебедев („Левицки“), бр. 2 – Ф. Висторопски („Фецца“), бр. 3 – инж. И. Одишелидзе („Алико“). „Организација се обједињавала на следећи начин: сваки члан тројке имао је свој број – бр. 1, бр 2, бр 3. Он је имао своју групу са члановима којима је давао такође бројеве и то 11...19, 21..29, 31...39. Сваки члан групе стварао је своје групе под бројевима где су прва два броја била његов сопствени број у организацији а трећи број – био је онај који је он сам давао. На пример, члан организације бр. 19 имао је своју групу са бројевима 191...199. Укупан број активних чланова износио је око 150 другова. Организација је вршила агитацију, организовала је бегства из логора и пребацивање у одреде и извршавала је све задатке која је добијала од Комунистичке Партије Југославије. Чланови организације знали су само вођу своје десетине. Вођа десетине знао је члана тројке са којим је био повезан. Изузетак је био само у случајевима када је природа задатка захтевала судјеловање и сарадњу већег броја људи. Ја сам био у групи Фецца Висторопског, али пошто је он већ био попунио своју десетину, а доктор Левицки није добио сам број 19 иако сам радио под непосредним руководством Фецца. Чланови моје десетине били су бр. 191, 192 и 193. Породица Фемиледи – мајстор Миша, његова жена и ћерка. Број 194 – Василије Антоњук – умро је 1943 – 1942. седео у затвору. Бр. 195. и 196 - Степан и Валентина Розова – библиотека (*Руског дома – А. Т.*). Бр. 197 – Коста Синелњиков... заједно са 'Фецом' спаљен је жив у Маутхаузену. Бр. 198 и 199. – електричар инфективне болнице Петров и његова жена... Главни мој задатак је био пропаганда између заробљеника црвеноармејаца и њихово пребацивање у партизанске одреде. Осим тога сам радио и на снабдевању одреда техничким материјалом... Тражио сам да ме упуте у (*партизанске – А. Т.*) одреде, али ми је речено да је корисније да наставим мој рад. Почетком 1944, када сам отишао на рад у Аранђеловац, код Симеона Папкова, који је имао везу са Космајским одредом, предао сам везу моје групе са Фецом члановима групе. У Аранђеловцу сам успоставио везу са 7 црвеноармејаца-заробљеника те наговорим њих да пређу у партизане. Пошто су о мени сазнали четници те су долазили код

¹⁹ М. Јовановић, „О једној забуни у нашој историографији или ко је В. Лебедев?“, *Споменица Радована Самарџића*, Београд, 1994.

мене по ноћи, побегао сам натраг у Београд... У Београду сам се јавио Феци те сам сазнао да је за време мог одсуства пребачено више људи партизанима. Феца ми је рекао да су пронађена сретства за обезбеђење породица и да је потребно припремити цео актив за прелаз у шуму..." Након два дана десила се провала, Висторопски и више чланова ССП-а су били ухапшени.²⁰

Сличан опис делатности организационих јединица ССП-а 1943–1944. дао је и „Марко“ (Вс. Тумин). „Рад се сводио на помагање партизана и народноослободилачког рада, на пребацивање у шуму, на снабдевање одећом и свим потребним оних руских ратних заробљеника, који су хтели побећи у шуму, на прикупљање средстава, медикамената, на пропаганду против уласка у руски корпус (профашистички) као и на пропаганду против одласка на рад у Немачку. Ова се последња нарочито вршила међу омладином. Рад се је обављао тако да је био заснован или на личним везама, или на координирању са везама целе организације као такве са народноослободилачким покретом. Та се је сарадња остварила, како се тврди прво преко неког Королије, студента, а даље преко неких других другова на челу са неким другом Божовићем и то да је била веза са неким VII или VIII рејонским одбором..."²¹

Детаљније о овој делатности говори и П. Крат.²² Он наводи да је осим слушања радио Лондона и Москве, растурања вести, било и других облика пропагандног рада ССП-а међу емигрантима. Посебан значај је имала активност младих чланова ССП-а у немачкој грађевинској организацији Тот. Код Пожаревца су радили Борис Заболоцки, Борис Рјабов и Лав Петров. „Овај рад на терену под фирмом организације ТОТ дао је могућност да се добијају и немачке потврде за раднике, који негде путују и раде. Ово је било коришћено нарочито за црвеноармејце које смо успевали да ослободимо из ропства и да пребацимо у партизанске одреде. Заболотски је био повезан са Рудаковим и финансијски су помагали тај подухват, а помагали су лично и Фецу, да би тај могао што потпуније да се посвети политичком раду. Код Феце је био створен и списак ко све спада у организацију. Преко њега је ишло и прикупљање новца, одећа, санитарског материјала и оружја. Феци смо увек испричали све што се односило на борбу и политичку ситуацију. Све о свом личном раду, а увек смо тражили и његово мишљење и одобрење. Изгледа да је Феца имао састанак и са другом Пером Стамболићем.

²⁰ Шепченко Николај, 22. 8. 1948, стр. 1–6.

²¹ „Марко“, 23. 7. 1948, стр. 1–3.

²² Крат П., 31. 8. 1949, стр. 3–5.

Феца је успео и сам да успостави везе са Југословенским комунистима које су биле додуше слабе и прекидане. Са довођењем црвеноармејаца (*заробљеника на служби у немачким војним формацијама* – А. Т.) почели су и они да долазе код Феце у стан. Слушали су новости, радио. Причали су о Совјетском Савезу и договарали се о даљем раду. После су они добијали од нас цивилно одело, понекад оружје, некакве исправе и одлазили су у партизанске одреде. Ту, око њиховог пребацивања доста су помогли Сергије Марков и шофер Коста (*Синељников* – А. Т.). Они су радили у 'Фарберајтшафту'. Са њиховим камионима као наводно радници, црвеноармејци и други су ишли по целој Србији. Могло се отићи за Пожаревац, Бор и Срем преко Земунског моста... Било је ослобођено из логора на крају Кр. Александра улице такође неколико црвеноармејаца."²³ Морамо да напоменемо да слушање радио Москве и Лондона уопште није био безазлено, јер се већ 27. маја 1941. појавило наређење немачке команде у Србији о забрани слушања свих радио-станица осим немачких, под претњом затворске казне или чак и стрељања, с тим да је одговорност за извршење ове наредбе била касније пребачена на Специјалну полицију и Гестапо.²⁴ Руске избеглице које су организовале групно слушање забрањених радио-емисија или су преносиле њихов садржај комшијама или колегама на радном месту буквално су ризиковале свој живот.²⁵

У елаборатима Удбе, изјавама ухапшених руских емиграната, извештајима доушника у њиховим редовима, мемоарима преживелих нема информација о још једном веома битном аспекту делатности ССП-а – сарадњи са совјетским обавештајним органима. О могућности такве сарадње постоји неколико индиректних доказа. 1. Повезаност организатора ССП-а В. Лебедева и Ф. Висторопског са предратном избегличком организацијом „Земгор“ на челу које се у Југославији налазио Ф. Махин, кога је још пре рата заврбовоао представник НКВД-а Р. Абиа („Правдин“).²⁶ „Земгор“ се бавио легалном просовјетском пропагандом још пре рата, а у њега се инфилтрирало више симпатизера СССР-а и конфидената совјетске обавештајне службе. Сличне сарадње између органа совјетске

²³ Исто.

²⁴ ИАБ, УГБ СП IV, бр. 38/05, 266.

²⁵ ИАБ, VdS, br. A-50, B-112, H-222, I-54, J-235.

²⁶ Роланд Абиа је боравио у Југославији од јула 1932. до фебруара 1935. и радио је против руских емигрантских организација. Абиа је користио псеудоним „Владимир Правдин“ и успоставио обавештајни контакт са групама Ф. Махина у Земгору и са групом др Л. Линицког. А. Тимофејев, *Руси и Други светски рат у Југославији. Утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941–1945*, Београд, 2011, стр. 227, 228.

обавештајне службе и предратних просовјетски оријентисаних грађана је било за време рата у Француској и поготову у Бугарској, где је совјетска амбасада деловала током целог рата.²⁷ С друге стране, одмах по доласку совјетских трупа поједини чланови ССП-а су се улили у јединице Црвене армије и као преводиоци и техничко особље у штабовима (положај који је по обичају тражио посебну безбедносну проверу и „препоруку“) наставили су са совјетким трупама даље кретање на Запад. Све ово је изазивало посебну сумњу органа Удбе после резолуције ИБ-а 1948. Ипак директних доказа за претпоставку о повезаности чланова ССП-а (или целе организације) са совјетским обавештајним органима пре октобра 1944. у досада доступној грађи нема.

Провала 1944. и делатност чланова ССП-а до ослобођења

Према исказу Ане Одишелидзе, у марту 1944. био је ухапшен Владимир Кароли, кога су испребијаног водиле по граду немачке патроле, после чега су га послали у Маутхаузен. Он је преживео логор и вратио се у Београд после ослобођења.²⁸ У исто време било је ухапшено и неколико истакнутих чланова ССП-а. Шепченко се сећао да „када је уговореног дана дошао код Феце у авлију, у 7 часова ујутро поред капије је нашао његову жену са неком комшиницом те сазнао да је Феца ухапшен 'синоћ у 3 сата'. У самој кући била је клопка те сам само случајно нисам упао у њу. Пошто сам из претходног разговора са Фецом сазнао да је он много радио са Костом Синелъниковим отрчао сам код истог да га упозорим. Кад сам дошао у Св. Николе улицу још издалека сам видео да нешто није у реду, јер на капији је стајала мајка Косте са комшиницом а на ћошку је стајало неколико људи. Од мајке Костине сам сазнао да је он одведен пре пола сата. Изгубио сам главу и отрчао у варош. Имао сам намеру да идем код Одишелидзе у Пашићеву улицу. На ћошку Масарикове и Милоша Великог срео сам Ивана Лаптија који ми је препоручио да бежим што пре, јер је Гестапо и Специјална полиција похапсила и хапси много Руса. На моје питање ко је ухапшен Лаптиј ми је одговорио да су ухапшени Одишелидзе, доктор Лебедев и жена Заболоцког, а да је Заболоцком успело да побегне. Саопштио сам му о Феци и Кости Синелъникову. Лаптиј ми

²⁷ *Очерки истории российской внешней разведки: В 6 т., Т. 4: 1941–1945 годы*, Москва, 2007.

²⁸ Одишелидзе Ана, 13. 9. 1948, стр. 18.

је препоручио да бежим што пре. Пошто сам изгубио везе у Београду пребацио сам се преко Саве те сам ступио прво у Десету, а затим у Седму Војвођанску бригаду...²⁹ Хапшења Лебедева, Висторопског и других се сећао и агент Удбе „Марко”.³⁰ Најгоре су прошли Висторопски и Синелњиков који су били убијени у Маутхаузену. Међутим, због њиховог храброг држања и поред пребијања, из затвора су били пуштени остали ухапшени њих чланови ССП-а.

Према претпоставкама Бориса Заболоцког³¹ до хапшења је дошло услед издаје у веома компликованом и опасном послу – врбовању и пребацивању у шуму руских добровољаца из редова емиграната и заробљеника. „Коста Синелњиков је помагао неком Петротском, партизану из 1942. да побегне из логора. Петроцки се два дана крио код Феце, где је могао да види и Лебедева, а затим је спроведен каналима у унутрашњост код Заболотског. Тамо је одбио да пређе у одред и понашао се тако да је месна ћелија хтела да га ликвидира. Петроцки се вратио у Београд.” Према мајци и брату Синелњикова: „У аутомобилу који је дошао по Косту седео је и Петроцки”³². Трагове за даље расветљавање разлога провале ССП-а у досијеима фонда Архива Србије нисмо пронашли. Сам Шепченко је сматрао да је улога Петроцког била фатална и да би он морао бити позван на одговорност, иако је у јесен 1944. ступио „поново у НОВЈ у неку Личку бригаду и доцније постао опуномоћеник ОЗНе”.³³ Са овом претпоставком се сложио и П. Крат, мада он провалу и хапшење Висторопског датира не на пролеће већ на лето 1944, што је вероватно грешка.³⁴ Анатолија Петроцког, који је успео да побегне из логора Бањица³⁵ под сумњивим околностима, теретили су за провалу и Сергеј Марков и Игор Савченко.³⁶ Ово хапшење је постало познато у Специјалној полицији као „свекозачка афера” јер је већина ухапшених поседовала легитимације Савеза козака.³⁷

²⁹ Шепченко Николај, 22. 8. 1948, стр. 11–14.

³⁰ „Марко”, 23. 7. 1948, стр. 3.

³¹ Шепченко Николај, 22. 8. 1948, стр. 15.

³² Исто, стр. 15.

³³ Исто, стр. 18.

³⁴ Крат П., 31. 8. 1949, стр. 4–8.

³⁵ Нисмо успели да пронађемо у књигама Бањичког логора (Историјски архив Београда) ни А. Петроцког ни И. Голенишчев-Кутузова, нити друге чланове ССП-а, чији је боравак у овом логору поменут у досијеима АС, Ф. БИА, III-98. Не можемо да објаснимо природу ове појаве.

³⁶ Савченко Игор, s. d., стр. 6–7.

³⁷ Меморандум о делатности ССП у оквиру НОП Југославије, 27. 11. 1944, стр. 6.

Након хапшења Висторопског и низа других чланова ССП-а,³⁸ најугроженији су одлучили да се пребаце у партизанске јединице. Тамо су отишли Николај Шепченко, Вс. Тумин, Борис Марков, Мстислав Зилов, Степан Розов, Михаил Фемиледи, Владимир Пономарјов, Илија Голенишчев-Кутузов, Илија Одишелидзе, Александар Липски, Андреј Јефимовски и др.³⁹ Неки чланови ССП-а (попут песника Алексеја Дуракова) отишли су у НОП и раније. Према меморандуму од 27. новембра 1944, погинуло је у партизанским јединицама шест чланова, а борило се у јединицама НОВЈ према стању за новембар 1944. године 17 чланова ССП-а. Осим три члана депортована у Немачку, на слободи је остало и наставило деловање укупно 58 људи.⁴⁰

Посебно трагична је била судбина тројице чланова ССП-а – Илије Одишелидзе, Александра Липског, Андреја Јефимовског који су покушали да се пребаце код партизана у јулу 1944. Због лоше ситуације по партизанае у том тренутку, нису успели да пронађу старе контакте и кренули су код некадашњих познаника А. Липског у Јужној Србији, где је он радио 1943. на изградњи пруге. Отишли су без јаких веза услед чега су и настрадали. Њихову трагичну судбину су поједини чланови ССП-а у Београду почели да наслућују још у септембру 1944, али дефинитивно је она утврђена тек 1945. Одмах по завршетку рата у јуну 1945. Земаљска комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача за Србију почела је да ради према захтеву Стевана Христића, композитора и диригента, од 28. маја 1945, по питању нестанка Александра Липског, Илије Одишелидзе и Андреје Јефимовског (пасторка композиторове жене Ксеније Роговске). Тражењу се придружила и друга родбина несталих (удовице Липског, Јефимовског и Одишелидзеа и отац Липског), који су на своју руку обилазили крајеве где су нестали њихови најмилији. Испоставило се да је ову тројицу пребацаивао у унутрашњост Србије њихов друг из ССП-а Рус Владимир Кудевич, који је био у јединицама Недићеве државне службе, а после ослобођења је напустио илегалу и завршио је рат на месту начелника штаба 2. артиљеријске бригаде НОВЈ. Тројица несрећних младића отишли су код Радисава Смиљковића (члана Месног народног одбора) у село Грејач среза моравског, одакле су их преко села Врћеновица пребацили на планину Мали Јастребац, где су се крили од непријатељске офанзиве (четничке рације) локални

³⁸ Шепченко Николај, 22. 8. 1948, стр. 1–6.

³⁹ Шепченко Николај, 22. 8. 1948, стр. 1–6; Савченко Игор, s. d., стр. 6–7.

⁴⁰ Меморандум о делатности ССП у оквиру НОП Југославије, 27. 11. 1944, стр. 6.

партизански прваци, омладинци Љубиша Ракић (послератни члан МК КПС у Нишу), „Аца“ Синадиновић (члан покрајинског комитета СКОЈ), неки „Марко“ (члан Окружног комитета партије за оркуг крушевачки) и Миодраг Крстић (послератни организациони секретар СК у Алексинцу). Несуђени саборци су их дочекали сумњичаво (јер су били „превише дорбо одевени“, били су спретни и говорили су „превише паметно“) и „како је била тешка ситуација“ „побили из машингевера“. У стрељању у месту Торине 200 метара од колибе за стоку код села Кулине су учествовали М. Крстић, Љ. Ракић, друг „Марко“, а А. Синадиновић је командовао. Након тога мантиле и ципеле су поделили, „а капе и веш су оставили јер су били кржави“, лешеве су бацили у јарак. Околни чобани су покопали тела. Следећег дана четници из Моравске бригаде су опколили и у борби убили А. Синадиновића и друга „Марка“, Миодраг Крстић им се предао, а Љубиша Ракић је успео да побегне. Новац и одећа убијених припадника ССП-а такође су пали у руке бораца ЈВуО из Моравске бригаде као трофеј.⁴¹ Ана Одишелидзе, која је изгубила неколико чланова породице у енглеском ускршњем бомбардовању Београда и остала сама са дететом, сазнала је тужну вест.⁴²

У септембру 1944. по изласку В. Лебедева из затвора Специјале полиције преостали чланови ССП-а у Београду су се повезали са „групом НОП ‘Драган’ веза ‘Миша-Мијајло Бошковић’ у VIII кварту Београда“. У овом стању ССП је и дочекао ослобођење Београда у октобру 1944. „За време освајања Београда чланови ССП-а пружили су сву помоћ друговима из НОВ (храна, завојни материјал) као и припадницима Црвене Армије, а нарочито њиховим штабовима, водећи их кроз Београд за време борбе и прилазећи им као тумачи“.⁴³ Да ли се ту радило о чистој спонтаности, како је тврдио у својим мемоарима Јуриј Лобачев, питање је на које не можемо да пружимо поуздани одговор.⁴⁴

⁴¹ Преписка Државне комисије поводом убиства Одишелидзеа, Липског и Ефимовског, с. 1–28: Молба С. К. Христића од 28. маја 1945; Испит сведока, 21. 6. 1948; Миловановић Божићар, 31. 10. 1948; Ракић Љубиша, 2. 11. 1948; Крстић Миодраг, 22. 1. 1948; Липски Татјана, 14. 9. 1948.

⁴² Одишелидзе Ана, 13. 9. 1948, стр. 25–29.

⁴³ Извештај о раду ССП у Београду за ЦК ССП, с. д., стр. 1.

⁴⁴ Ђ. Лобачев, *Кад се Волга уливала у Саву*, Београд, 1997, стр. 126, 132.

Делатност ССП-а после ослобођења

У октобру и децембру 1944. ССП је био на врхунцу популарности и моћи. У руководству ССП-а поред Лебедева су се појавила нова лица – В.с. Тумин и Н. Шепченко. На почетку ЦК ССП-а је био смештен у канцеларијама где је радио Лебедев „позади Цркве Св. Саве у здању лекарског удружења“.⁴⁵ Касније се чак преселио у зграду Руског дома у кабинету које су напустили припадници Бироа за заштиту руске емиграције, који су Немци створили 1941. и евакуисали за Аустрију у септембру 1944.

У то време руководство ССП-а је упутило Озни Београда молбу да се побољша однос нових власти према руским емигрантима. Лебедев и Чернишев су писали: „Ових дана наређено од стране команде града Београда регистрација Руса-емиграната у оквиру регистрације страних држављана. Сви Руси који су се јавили били су задржани и отерани у затвор без икаквог претходног саслушања и испитивања. Тамо је било старих људи и жена од 60 и више година. Ова мера изазвала је пометњу и оправдањо огорчење у редовима руских емиграната, нарочито онда када се пронела вест да су сви Руси проглашени ратним злочинцима. Узимамо на себе, а у име једне руске групе која је била уједињена у илегалној под окупаторском влашћу организацији – Савез Совјетских Патриота у име једне обичне човечности и правичности да Вам се обратимо са једним разјашњењем по овоме питању. Сматрамо да су сви Руси који се могу сматрати ратним злочинцима побегли заједно са окупатором, јер нису смели да дочекају долазак НОВЈ и ЦА. Они који су остали сматрали су да немају никаквих грехова према Српском и Руском народу, јер су били увек лојални, а многи чак и изразито антифашистички расположени...“⁴⁶ Тешко је рећи да ли је ово обраћање било узето у обзир, али већи део емиграната је након њега био пуштен из затвора.

Према изјави Николаја Шубина, у Руском дому је било пуно Руса и Русиња (Лебедев, Кутузов са женом, Тумин са сестром, Крат, Бискупски, Лобачев са женом, Алексејев, Заболоцки, Љуба Дуракова и др.). Они су чистили Дом и бацали ђубре и поломљене (за време евакуације и ослобођења) ствари, „а у једној соби су Руси сликари цртали портрете“ совјетских лидера. У току је била

⁴⁵ Шепченко Николај, 22. 8. 1948, стр. 4–6.

⁴⁶ Писмо ССП – ОЗН, потписано В. Лебедев, Н. Чернишев, s. d.

припрема за прославу Октобарске револуције. Увече је био приређен и свечани састанак чланова ССП-а: „Председавао је Лебедев, који је говорио о погинулом на фронту другу Дуракову, песнику. После њега Кутузов је прочитао неколико нових песама, а даље је Заболоцки одржао кратак реферат о материјализму. Посебну групу сачињавали су Лебедев и Кутузов. Нарочито последњи се истицао својом надувеношћу и парадировао са пушком на рамену. Иначе је био обучен као партизан.“⁴⁷ Ту долази и до расцепа између руководства ССП-а по питању даљег деловања. Мањи део (окупљен око Лебедева) је сматрао да је са ослобођењем улога ССП-а завршена и његово чланство треба да се прикључи јединицама НОВЈ, а друга струја (Вс. Тумин) је сматрала да је неопходан наставак делатности.⁴⁸ Лебедев је био надгласан, напустио је савез и отишао је у НОВЈ као лекар.

Апотеозу среће и победничког славља је прекинуло деловање локалних заступника НКВД-а. Ово је најбоље описао повереник НКВД-а (а касније Удбе) из редова емиграната Кирил Ситарски, који је први пут о организацији ССП чуо од „капетана Баканова, совјетског контраобавештајног официра при ОЗН-и I-ог кварта у Мишарској“. Баканов је наредио Ситарском да посети Руски дом и да види шта тамо раде чланове ССП-а. Ситарски је затекао на раду неколико група које су чистиле Руски дом и неки хор који је држао пробу револуционарних песама. У главном кабинету за великим столом у партизанској униформи су седели Тумин и Голенишчев-Кутузов. На молбу Ситарског за пријем у ССП, Кутузов је одговорио да су потребна два сведока о држању за време окупације и шест месеци кандидатског стажа. Ово је увредило Ситарског (који је тек сазнао за ССП, али је већ сматрао себе не мање битним од Кутузова због своје тајне везе са Бакановим). Ситарски је пожурio код свог газде и најцрније описао Баканову држање ССП-а и његових чланова. Следећег дана Баканов је дошао у Руски дом и забранио је окупљања чланова ССП-а у Руском дому, позвавши Голенишчев-Кутузова на персоналну сарадњу. На велико незадовољство Ситарског, Кутузов је почео редовно да долази код совјетског официра НКВД-а. Тумин је неколико пута хапшен за проневеру новца (и то сребра које се чувало у трезору Бироа за заштиту руске емиграције пре јесени 1944).⁴⁹ Не можемо да не напоменемо да су заправо Немци успели да евакуишу то сребро, за чију су крађу

⁴⁷ Шубин Николај, s. d., стр. 1

⁴⁸ Крат П., 31. 8. 1949, стр. 2.

⁴⁹ Ситарски Кирил, 1. 9. 1949, стр. 14–17.

оптуживали Тумина.⁵⁰ Иначе, постојале су и друге манипулације са новцем – „контрибуције на беле руске инжењере који су радили код Немаца и обогатили се“.⁵¹

Просторије Руског дома, које је предратна југословенска влада поклонила руској емиграцији, заузели су представници Амбасаде СССР-а и отворили су тамо Дом совјетске културе, али ССП се ипак још једном, за кратко, појавио на позорници. Кутузов је такође био позван у војну јединицу, а на чело ССП-а је уместо ЦК дошао управни одбор: Вс. Тумин – председник, Н. Шепченко – секретар, Ф. Лепехин – потпредседник, А. Израилов, Б. Марков, Свечников, Петрова, Лебедева, Ј. Гиљотен, Бискупски, Б. Рјабов, сестра Вс. Тумина, Таран и др. Делатност ССП-а се сводила на дељење легитимација члановима, скупљање података и карактеристика за потребе НКВД-а и покушај ширења у емигрантским масама комунистичке идеологије уз читање предавања о Марксу, Париској комуни, Енгелсу и совјетској књижевности.⁵² У пролеће 1945. устав ССП-а је био предат и југословенском министарству унутрашњих послова, па је дошло до регистрације Удружења грађана пореклом из СССР-а.

Према статуту ССП-а: „Задатак Савеза је да уједини све руске напредне снаге уДФЈ, да их путем политичко-културног рада просвети и приближи СССР. Сем тога свим расположивим средствима ради на упознавању становникаДФЈ са културним тековинама СССР, у ком циљу: А. организује предавања о литератури, уметности, техници као и из политичко-економских наука, медицине, и других грана наука СССР, Б. Оснива курсеве руског језика, Ц. Отвара читаонице и библиотеке, Д. Одржава културно-просветне приредбе и семинаре за проучавање свих грана јавног и културног живота у СССРу“.⁵³ Осим културно-уметничког деловања, дошло је и до покушаја обнављања рада са омладином на иницијативу Јелисавете Гиљотен, и чак се појаво оглас у новинама о окупљању деце од 12 до 16 година. Ускоро је ову децу Б. Рјабов оптужио за чланство у „хитлерјугенду“, и тек на интервенцију службеника

⁵⁰ Ј. Качаки, „Судбина блага Петроградске заложне банке (‘Петроградскаја ссуднаја казна’) у Југославији 1920–1944. године“, *Годишњак за друштвену историју*, 2/3 (2000), стр. 199–220.

⁵¹ Е. Гиљотен, *Две моје домовине. Успомене Јелисавете Жерардовне Гиљотен*, Горњи Милановац, 1991, стр. 230.

⁵² Шепченко Николај, 22. 8. 1948, стр. 4–6; Шубин Николај, s. d., стр. 3–4.

⁵³ Правила ССП-а, чл. 4.

совјетске амбасаде Д. С. Чувахина, они су били тих оптужби ослобођени.⁵⁴

Биле су формиране и секције – марксизма-лењинизма, *Правде*, медицинска, уметничка, музичка, фискултурна, економска и омладинска.⁵⁵ У периоду од априла до августа 1945. ССП је наставио своје редовне активности у сали Савеза земљорадничких задруга (зграда Политике), сали биоскопа Авала, а чак су и у Народном позоришту одржавана предавања и приредбе посвећени руско-југословенским односима, руско-пољским односима, свесловенским односима. Последња приредба ССП-а била је „Свеславенски вечер“ у августу 1945. У просторијама Драмског позоришта (бившег Мањежа) био је присутан и Моша Пијаде.⁵⁶ Ипак, следећи програм, посвећен савезницима (Енглеској и САД-у), на интервенцију совјетске амбасаде није био одржан.⁵⁷ После регистрације, београдски стамбени одсек је чак доделио стан за управу Друштва у улици Проте Матеје. Ипак интересовање руских емиграната за чланство у савезу је опадало, пошто он није имао реалну моћ (као што је то имала структура под руководством В. Штрандтмана пре 1941. или Биро за заштиту руских емиграната под руководством В. Крејтера 1941–1944). Управа на челу са Тумином и Шепченком је била смењена у августу 1945.

Нова управа, у којој је ситуацију контролисао секретар друштва Анастасиј „Асик“ Израилов (поставио је после на место председника Б. Рјабова, а после и свог пријатеља Резникова), тежила је да припреми руске емигранте за повратак у СССР, што је одскакало од амбициозних планова Тумина за претварање друштва у мост између СССР-а и нове Југославије.⁵⁸ „Све то је трајало док није изашла одлука владе СССР о примању у држављанство (*СССР-а бивших руских емиграната – А. Т.*). Онда се поставило питање даље потребе за таквим друштвом. Како је већина чланова била мишљења да ће одмах кући за СССР – интерес за даљим постојањем било каквих савеза и друштава је нагло опао. На једној скупштини била је донешена одлука са већином гласова да се друштво ликвидира што су другови Израилов, Марков и Резников прописно и учинили пријавивши сву ствар властима. Неки другови који су били у ССП-у

⁵⁴ Е. Гиљотен, *Две моје домовине. Успомене Јелисавете Жерардовне Гиљотен*, Горњи Милановац, 1991, стр. 222.

⁵⁵ Гиљотен Јелена, s. d., стр. 1.

⁵⁶ Шепченко Николај, 22. 8. 1948, стр. 4–6; Шубин Николај, s. d., стр. 3–4.

⁵⁷ Савченко Игор, s. d., стр. 6–7.

⁵⁸ „Марко“, 23. 7. 1948, стр. 3.

за време рата после ослобођења нису ни учествовали у раду послератног ССП.⁵⁹ На тај начин у децембру 1945. ССП је био дефинитивно угашен. Совјетско држављанство, које су избеглице почеле да узимају 1946, уосталом није подразумевало истовремено и одлазак из земље.⁶⁰ Тумин, који је покушавао да се противи овом путу, био је отпуштен са службе у Танјугу и поново ухапшен на неколико месеци.⁶¹ Неки од послератних чланова су се учланили у јануару 1946. у Културно-просветно друштво грађана Совјетског Савеза, које је деловало уз Дом совјетске културе, и више нити је било независно нити је имало неке амбиције веће од једног културно-уметничког друштва.⁶² Поједини ратни чланови ССП-а су се поново активирали већ 1948. Вође су били П. Крат, В. Лебедев, С. Марков, Кутузов и Израилов, а њима су помагали Свечников, Заболоцки, Б. Марков, Жилов, Лобачов, Жеребков, Апухтин, Петрова.⁶³ У годинама 1949–1955. већина њих је била хапшена, пребијана, затварана и депортована из земље поред других „сумњивих“ Руса.⁶⁴ У августу 1951. било је одржано и суђење „групи совјетских шпијуна“ када су били осуђени В. Лебедев, П. Крат, Б. Заболоцки, И. Голенишчев-Кутузов и други бивши чланови ССП-а.

Оцене и контрадикторности улоге ССП-а

Сагледавајући рад ССП-а долазимо до закључка да је ова појава била јединствена, али никако није била једина и није имала феноменолошки карактер, већ је представљала једну веома логичну и у исто време типолошки проширену појаву. Тачнија процена карактера ове појаве (спонтана / организована са стране, корисна / малоактивна) може бити изречена тек увидом у досад недоступне досијее у Русији. Да ли је био у праву један од „прирођених“ после Другог светског рата у Југославији совјетских држављана К. В. Белозеров, који је тврдио 21. 6. 1966. да је „Целокупна историја ССП подељена на три периода: први се може назвати 'хумана угодност'.

⁵⁹ Крат П., 31. 8. 1949, стр. 11–12.

⁶⁰ Ђ. Лобачев, *Кад се Волга уливала у Саву*, Београд, 1997, стр. 191–192.

⁶¹ „Марко“, 23. 7. 1948, стр. 3.

⁶² Е. Гиљотен, *Две моје домовине. Успомене Јелисавете Жерардовне Гиљотен*, Горњи Милановац, 1991, стр. 223.

⁶³ Савченко Игор, s. d., стр. 7.

⁶⁴ *Ноты советского правительства югославскому правительству. 11, 18, 29 августа, 28 сентября*, Москва, 1949; Ђ. Лобачев, *Кад се Волга уливала у Саву*, Београд, 1997, стр. 196–206; Е. Гиљотен, *Две моје домовине. Успомене Јелисавете Жерардовне Гиљотен*, Горњи Милановац, 1991, стр. 244–255.

Од настанка ССП (крај 1942. или почетак 1943.) до појаве храброг партизана И. Н. Кутузова, као срчаног војника Швејка, 20. 10. 1944. Од Кутузова до 'професора' Тумина – други период – назваћемо 'новац и хлестаковштина' и трећи период – ликвидациони – од Тумина до 'Друштва грађана пореклом из Совјетског Савеза'⁶⁵ Сматрамо да није.

Вероватно је ближе истини друго мишљење. Стручњак за комунистичку илегалу у краљевској југословенској полицији пре рата и недићевској Специјалној полицији за време рата, осуђеник КПУ Сремска Митровица Сергеј Голубјев,⁶⁶ кога је Удба користила за анализу материјала добијених испитивањем бивших чланова ССП-а, писао је у свом реферату од 19. фебруара 1952: „У низу разних питања везаних за пенетрацију совјетског утицаја и совјетске обавештајне службе у нашу земљу, питање Савеза совјетских патриота је једно од најзанимљивијих и најзначајнијих... Савез је у својим редовима окупио изванредан број белоемиграната припадника напредних политичких струја, имао је извесну везу са НОП-ом... и био је реактивиран као друштво за сарадњу са СССР, да би на крају 1946. године престао да егзистира... Овоме питању, мада је оно унеколико већ изгубило од свога значаја, – требало би посветити много већу пажњу, јер није искључено да би се на тај начин дошло до открића не само у историјском смислу, већ и у политичко-обавештајном...“ Посебно иинтересовање Голубјева су изазивала и до данас нерасветљена питања: На чију иницијативу је основан Савез совјетских патриота? Да ли су случајно организације сличног типа и назива настале за време рата у Француској и Бугарској? Неспорна је веза Земгора пре рата и ССП-а после рата са совјетским представницима, али да ли је било ових веза за време рата? Ова питања на која још нема одговора, искусни познавалац комунистичке илегале затвореник С. Голубјев поставио је читајући изјаве заточених из суседних ћелија антифашиста В. Лебедева, Б. Заболоцког, И. Голенишчев-Кутузова, П. Крата, а завршио је свој предлог апсолутно озбиљно са званичним поздравом „Смрт фашизму, слобода – народу!“⁶⁷

⁶⁵ Е. Гиљотен, *Две моје домовине. Успомене Јелисавете Жерардовне Гиљотен*, Горњи Милановац, 1991, стр. 242.

⁶⁶ ИАБ, ф. УГБ СП, д. Голубјев Сергија.

⁶⁷ Група I/1, Предмет „Савез Совјетских Патриота“ – предлог, С. Голубјев, 19. 2. 1952, Сремска Митровица стр. 1–5.

Summary

Aleksej Timofejev, Ph. D.

Union of Soviet Patriots – Antifascist Organization of Russian Emigrants in Serbia 1941–1945

Key words: *Union of Soviet Patriots, Russian emigrants in Serbia, World War II, Partisan movement*

Founding group of USP (Union of Soviet Patriots) began work in the autumn of winter 1941/42, however the beginning of active work must be connected with the end of 1942 – beginning of 1943. The organization was headed by number 1- Dr V. Lebedev („Levicki“), number 2 - F. Vistoropski („Feca“), number 3- engineer I. Odishelidze („Aliko“). Each member of the group formed new groups marking them by numbers, the first two numbers were his own number in the organization and the third number was the one he chose. Total number of active members was circa 150 comrades. Activities of USP were restricted to: helping the Partisans and working for national liberation, transferring people to the forests, providing clothes and all necessary for those Russian prisoners of war who wanted to escape to the forest, collecting money and medicine, doing propaganda work against joining the Russian Corpus and campaigning against signing up for work in Germany especially among the young people. Activities were either based on personal connections or by coordinating connections of the whole organization with the National Liberation Movement (NLM). In spring–autumn of 1944 several prominent members of the USP were arrested among them being I. Odishelidze, V. Lebedev and others but they were freed. However, hard evidence was found against two of the members F. Vistoropski and K. Sineljnikov and they were sent to the death camps. The arrests were a result of betrayal that took place while they were recruiting and transferring to the forest some Russian volunteers from the ranks of emigrants and prisoners of war. After the arrests the members of USP who were most exposed to danger

decided to find and join Partisan units and 17 members succeed. Tragic fate awaited I. Odishelidze, A. Lipski, A. Jefimovski who tried to join the Partisan units in July 1944 but were unable to find their old contacts and were killed by the very people who would have been their comrades-in-arms. A year after the liberation the USP was abolished since it had no real power and neither became a bridge between the USSR and new Yugoslavia nor an umbrella organization for the Russian emigrants in Yugoslavia.